

Hajításnyira ...

(Egy kifejezés háttéréhez)

Némely kifejezésünk, mely a történeti anyagból ismert és mellyel napjainkban is találkozhatunk, mai fogalmaink szerint is világosan értelmezhető, sőt olykor szinte túlságosan is egyértelmű. Így pl. az a kifejezés is, amivel bizonyos távolságot jelölhetünk: *hajításnyira*. Ma a hozzávetőleges, bizonytalanul meghatározható, olyan távnak egyik jelölője ez a kifejezés, ameddig egy adott tárgyat elhajíthatunk. S mivel nemcsak a tárgy, ami hajításra kerül, lehet nagyon különböző, hanem annak az embernek az ereje, ügyessége is aki a hajítást végzi, a végeredmény nagyon is eltérő lehet. Mégis, bizonyos határon belül, a viszonylagos távolság jelölésére máig is használatos e kifejezés.

Korábban, mértékegységeink tökéletesedése előtt, az efféle távjelölési módnak jóval nagyobb volt a szerepe. Ezért találkozhatunk a fentírt hasonló más efféle kifejezéssel is, mint *dobásnyira*, *lövésnyire* vagy *futamnyira*.

A *hajításnyira* kifejezésre a MNyTSz is több adatot közöl a 16—18. századból (I. 1253—54). Ezeket mi is jelentős számban bővíthetjük, mégpedig olyanokkal, amelyek a kifejezés háttérét valamivel bővebben rajzolják meg, mint a szűkszavú szótári adatok.

Első adatunk, mely a kéziratos anyagból rendelkezésünkre áll, azon határper irataiból való, melyet 1672. június 11-én a Komárom megyei Tömörd és Mocsá közti határ megállapítása céljából tartottak és amelyen már a tanúknak feltett kérdésben is a következő szerepelt: igaz-e hogy a határ tart „az nap kelet felül való völjeken még belül *egy hajításnyival*, az hol egy kis cikkely pallag is vagyon ...?” (OL, Eszt. geszt. 13. cs. /LVII). 1692. nov. 10-én pedig a Nógrád megyei Kemény és Kosd közti határt rögzítő megyei bizottság rótta — többek között — a jegyzőkönyvébe: „... tovább menvén *mint egy két hagytásnyira* az Bérczre, mutattak (ti. a tanúk) két régi kereszt vágásu fákat ...” (PML, XXXIII, 11/C). 1699. dec. 10-én a Pest megyei Pécel és Isaszeg határainak megállapítására tartott kihallgatáson pedig az egyik tanú, a dámi 80 éves Kurinszki János vallomásában elmondotta, hogy „vitt volna ezen fatens bennünket Sárkány rugás névő Kopasz Hegy felé, mely Katona Kuton alól vagyon, *mint egy három hajításnyira* ...” (PML, Proc. term. 1699: 1) 1722. május 4-én a Pest megyei Acsán tartott kihallgatáson is az egyik tanú a következőképpen vallott a határról: „... a' Mocsár fán alól circiter *két haitásnyira* birták az Acsaiak (ti. a földet), a Mocsár fáig pedig a Csóváriak birták ...” (PML, XXXII, 11/C). Az 1733. április 10-én pedig a Pest megyei Rád és Kosd között húzódó határt az 51 éves Fodor Mátyás a következőképpen határozta meg: tart a határ „a Kopasz hegy teteire, a' hol is megfordulván a' fenyős Bércen belül, a' mint a' Bakonban bé ereszkednek circiter *egy vagy két hajításnyira* lévő hányot Határra ...” (OL., Inqu. Jur. T. R. 17/3236).

Az adatok, mint tapasztalható, tanúvallomások szövegéből valók, és így valószínű, hogy a kifejezések a 17. század végén és a 18. sz. elején élő személyek szókincséhez tartoztak. A másik, ami ugyancsak figyelemre méltó az, hogy a vallomások határjárásokban hangzottak el.

Kérdés, van-e ez utóbbinak valami jelentősége? Ismeretes ugyanis, hogy a határkijelölések, határmeghatározások gyakran különös szokásokkal voltak összefüggésben. Kérdés tehát, hogy e kifejezések összefüggésben lehetnek-e e szokásokkal, vagy fennmaradásukat elősegítették-e azok? S egyáltalában: összekapcsolható-e valamiképpen a szokás és a kifejezés.

Adataink, melyeket áttekintettünk, így magukban túlságosan némák és nem adhatnak választ. Hogy vallomásra bírjuk őket, segítségre van szükségünk. Úgy véljük, hogy a jelen esetre is érvényes lehet az, amire a kitűnő történész, M. BLOCH egyik tanulmányában felhívta a történeti kutatók figyelmét: „... a történeti kutatások nem tűrik az autarkiót. Elszigetelten bármelyik is (ti. kutató) csak félig érhet meg mindent, még legsajátosabb kutatási témáját is...” A teljesebb megértés végül is egyetemesebb összefüggésben érhető el. (A történelem védelmében. Budapest 1968. 58).

Érdeemes tehát nekünk is a tárgykorunkba vágó nemzetközi anyagot fgyelembbe venni, olyan anyagot, melyben a fentiekhez hasonló kifejezések előfordulnak és az adatok — ami éppoly fontos, — a kifejezés háttérét is bővebben tudják megvilágítani. Ezek az adatok a mi értelmezésünket is segíthetik.

S hogy a próbát érdemes megtenni, azt tapasztalhatjuk is, ha e témakörben az alapvetőnek ítélt összefoglalást, JAKOB GRIMM Deutsche Rechtsalterthümer c. alapvető munkáját, mely 1854-ben jelent meg először, kézbe vesszük és benne bő változatokban megtalálhatjuk nemcsak a kifejezés páriait szinte egész Európából, hanem azt a környezeti háttérét is, mely az értelmezéshez szükséges. A tanulságokat, a roppant anyagot áttekintő és feldolgozó szerző a következő rövid mondatban foglalta össze: „Die grösste zahl bezieht sich zwar auf landeserwerb und abmarkung” azaz: a kifejezések zöme eredetileg a földfoglalással illetve az ezzel szorosan összefüggő birtokelhatárolással volt kapcsolatban.

A foglalás egyébként, amint a hatalmas anyagot összefoglaló cikkből értesülhetünk, úgy történt, hogy a foglaló a közös tulajdonú területből akkora részt vehetett egyéni birtokba, ameddig valamely tárgyat elhajított. S e tárgy, amivel foglaltak, igen különböző lehetett: így pl. kalapács, fejsze, lándzsa, bot, nyíl, sarló, szántóvas, kanál, szög, golyó, sőt kő, vagy földcsomó is. Olyan tárgy tehát, ami éppen a foglalás időpontjában a kezükbe akadt, illetve amely tárgy leginkább megfelelt a föld hasznosításának, jellegének. Így nyilván irtáskor, erdőben, elsősorban a fejsze jöhetett számításba, ha foglalni akartak. (55—73).

A Grimmtől idézett számos európai adatot viszont újabbakkal is gyarapíthatjuk: legutóbb E. A. VIRTANEN adta közre kitűnő megfigyeléseit a finnországi foglaló jegyekről, és dolgozatában említette azt a karjalai szokást is, mely szerint azt „hogy egy másik ember rétjétől milyen távol végezhet valaki erdőirtást — azaz hol legyen a határ? — az irtást végzők munkaeszközének (kasza, fenőkö, fejsze) a rét határától való elhajításával mérték ki” (Műveltség és Hagyomány 3 [1961]: 160).

A fentieket figyelembe véve, úgy véljük, némi értelmet nyerhet nálunk is az a tény — amit már korábban is kiemelhetünk, — hogy a tárgyalt távolságmeghatározás az újabb adatok szerint, melyek háttérét is ismerjük, határokkal

kapcsolatos. Ugyanakkor az is világosabbá válhat, hogy ilyen alkalmakkor nem is az volt a fontos, hogy a hajításnyi távolság egységes, egyforma nagyságú területet jelöljön, hanem módot adjon az irtásra, vagy egyéb használatra a foglalónak akkora területen, amekkorát éppen el tudott foglalni, ereje megfeszítésével.

Hogy mindez nem pusztá feltételezés, hanem nálunk is volt alapja, azt további adatokkal is alátámaszthatjuk, olyanokkal amelyek az eféle foglalatnálunk is igazolják. A „Corpus Statutorum”-ban tették közzé azt az adatot, amely szerint az egyik, 1680-as máramarosszigeti határozat rögzítette, hogy „az városnak régi szokása szerint is, ha valamely embernek földje mellett bokros erdő vagyon, azt a maga földéhez applicalhatja és irthatja, mig egy szekercével elhajithatja.” (Kolosvári—Óvári III. 1892. 678) A hajítás tehát itt is az új határt jelölte, illetve szabta meg. De hogy a szokás korántsem magában álló, hanem recens párja is akad, azt Gyórfy István egyik cikkéből is megtudhatjuk, mely Dél-Bihar területéről adott hírt hasonló foglalási módról. Az ottani pásztor, ha talált egy irtásra alkalmas területet, „ott az erdőt akkora sugárban kiirtotta, ameddig az baltáját el tudta hajítani” (Népr. Ért. 1915: 106.).

A fentieket figyelembe véve tehát „hajításnyira” kifejezésünket, mely a 17—18. századból főleg a határpercek anyagából áll rendelkezésünkre, korántsem lehet pusztá távolság-jelölő kifejezésként felfognunk, hanem feltételezhető, hogy nálunk is — akár Európa nagyobb részén — a hajítás a foglalás mértékének volt elsőrendű jelölője. Mai értelme már korántsem teljes, hanem leszűkült, csonka, amely később, mégpedig akkor állandósult, amikor a földfoglalásnak hajítással való szokása már eltűnt. E szokás nélkül természetesen, hogy a kifejezés értelme is megváltozott, leszűkült, és csak mint egyfajta bizonytalan távolságot jelölő kifejezés élt tovább.

TAKÁCS LAJOS

Hajításnyira ...

(Zum Hintergrund eines Ausdruckes)

von LAJOS TAKÁCS

Der im Titel stehende Ausdruck kommt im historischen Material seit dem 16. Jahrhundert öfters vor. Besonders viele Angaben gibt es im 18. Jahrhundert; dies ist auch deswegen sehr wertvoll, weil diese Angaben auch den Hintergrund des Ausdruckes erhellen. Demnach war dieser Ausdruck in den verschiedenen Gemarkungsstreifen wichtig, z. B. wenn die Entfernung der Gemarkungszeichen bestimmt werden mußte.

Die Entsprechung dieses Ausdruckes kann auch im ausländischen Material gefunden werden. JAKOB GRIMM beschäftigt sich schon in seinem Werk „Deutsche Rechtsalterthümer” (1854) und nach der Übersicht des zur Verfügung stehenden mächtigen Materials schließt er darauf: „Die grösste zahl bezieht sich zwar auf landeserwerb und abmarkung”, d. h. dieser Ausdruck hängt mit Besitzergreifung bzw. Abmarkung zusammen.

Diese Besitzergreifung ist folgendermaßen geschehen: man hat einen Gegenstand weggeworfen und die erreichte Entfernung hat bestimmt, wie großes Stück man von dem gemeinsamen Besitz, der meistens ein Wald war, in eigenen Besitz übernehmen konnte. Der weggeworfene Gegenstand konnte eine Axt, ein Hammer, ein Stab, eine Sichel, ein

Pflügeisen oder sonstiges sein. Über die Verbreitung dieses Gebrauches in Nord-Europa hat E. A. VIRTANEN neulich berichtet. Im historischen Material finden wir aber auch bei uns Spuren dieser Art der Besitzergreifung, so z. B. aus den ehemaligen Komitaten Máramaros und Bihar.

Es ist also wahrscheinlich, daß hinter dem Ausdruck *hajításnyira*, der im 18. Jahrhundert vor allem nur eine Entfernung bezeichnet hat, früher, zur Zeit der Verbreitung der freien Besitzergreifung auch bei uns der Gebrauch der oben dargestellten Besitzergreifung stand. Als diese nicht mehr üblich war, ist dieser Ausdruck bloß Bezeichnung der Entfernung geworden.